

УДК 821.111-341'38:811.111

Л.М. Дембровська,
аспірант
(Київський міжнародний університет)

КОМПОЗИТНІ КОНОТАТИ В ІДІОДИСКУРСІ ДЖ. К. ДЖЕРОМА

У даній статті ставиться проблема функціонально-прагматичної актуалізації композитів прямої і непрямої номінації в ідіодискурсі Джерома К. Джерома. Розглядаються функціональні аспекти складно-структурних утворень щодо актуалізації конотативних значень та їх потенціал для створення національно-культурної картини світу та ідіостилю автора.

Дослідження проблеми породження та функціонування дискурсу виступає одним із провідних напрямків сучасної лінгвістики. Приблизно з початку 80-х рр. минулого століття почав вимальовуватися дискурс як нова парадигма знання в лінгвістиці, коли більшість учених стала підтримувати визначення мови як когнітивного процесу, здійснюваного в комунікації [1: 391]. Вважаючи плідним зближення позицій когнітивного аналізу та аналізу дискурсивного, О.С. Кубрякова пропонує так само інтегровано переглянути поняття теорії словотвору. В описі номінацій слід обов'язково використовувати такі поняття, як позиція спостерігача, емпатія, профілювання тих чи інших деталей ситуації і т.п. [1: 400].

Сучасна лінгвістична думка розглядає словотворчі процеси як провідні в забезпеченні динамізму всієї мовної системи [2: 5].

Найбільш продуктивним способом словотворення в сучасній англійській мові є словоскладання. В умовах дискурсивної парадигми знання в лінгвістиці на передній план виходить дослідження функціональних та прагматичних аспектів складно-структурних утворень. Дослідженню композитів присвячено цілий ряд лінгвістичних робіт, серед яких і роботи, в яких досліджувались функціональні [3], когнітивно-ономасіологічні [4] та частково аксіологічні [5] аспекти складно-структурних лексем.

Недостатньо дослідженим усе ще залишається конотативний аспект функціонування складно-структурних утворень у художньому дискурсі та їх потенціал для розкриття інтенцій номінатора та характеристик ідіостилу конкретного автора, в чому і полягає актуальність цієї теми.

Метою даного дослідження є аналіз комунікативно-прагматичних функцій аксіологічно маркованих композитів в ідіодискурсі художніх творів Дж. К. Джерома. Матеріалом дослідження є 344 аксіологічно маркованих композити, вилучені методом суцільної вибірки з творів названого автора.

Останнім часом значно розширилась сфера дослідження конотацій у сучасній лінгвістичній науці, де виділяються досить чіткі групи лексичних конотацій, обумовлених різноманітними причинами. Серед них конотації іронічності, евфемістичності, меліоративності, пейоративності, підсилення; конотації книжності, новизни, ідеологічності і культури та ін. [6: 7].

Серед вибраного корпусу аксіологічно маркованих складно-структурних субстантивних утворень можна виділити наступні групи лексичних конотацій:

а) іронічності (*globe-trotter – the one who trots about the globe, powers-that-be – an official who tries to show his power, trencherman – the one who likes to eat much, word-painting – describing smth in words instead of painting a picture, boat-builder – the one who built the boat very carelessly*):

"...it behoved every **globe-trotter**, for whatever distance, to describe the best of his ability the things that he had seen".

"We were on our way to Prague, and were waiting in the great hall of the Dresden Station until such time as the **powers-that-be** should permit us on to the platform".

"Taking him all round, the German as a **trencherman** stands pre-eminent among the nations of the earth".

"The **boat-builder** himself came up then, and assured us...that the thing really was a boat..."

б) пейоративності (*a cockle-shell – у функції метафори – ненадійний корабель, посудина; chuckle-head, block-head – бовдур; washing-tub (відносно човна)*):

"You take your mother's **washing-tub** home again, and bring us a boat".

в) підсилення (*tramcar, eyesores, rearguard of the light, boat-loads (met.), dog-days etc.*):

"At sea, you come across plenty of people very bad indeed, whole **boat-loads** of them..."

г) конотації культури та історичності:

"English pronunciation is the **stumbling-point** to our progress".

"Warwick, the **king-maker**, rests there, careless now about such things as earthly kings and earthly kingdoms..."

And King John has stepped upon the shore, and we wait in breathless silence till a great shout cleaves the air and the great **cornerstone** in England's temple of liberty has, now we know, been firmly laid."

В основі вторинної номінації лежать асоціації за подібністю (метафора) і за суміжністю (метонімія). Асоціативні зв'язки, що реалізуються в процесі номінації, носять індивідуальний і

фактично нічим не обмежений характер, оскільки словотворчий акт, як правило, індивідуальний, а при виборі ознаки мовець може орієнтуватися на несуттєві чи приховані зв'язки між об'єктами дій [6: 9].

Саме тому, що в змістовій структурі метафоричної композити як одиниці вторинної номінації на передній план виступає конотація, яка включає емоційний, експресивно-стилістичний та інші інгредієнти, і створюється необхідний за умовами комунікації прагматичний ефект [3: 78].

Ідіостиль Дж. К. Джерома характеризується великою різноманітністю актуалізованих у складно-структурних словах конотативних змістів, розмаїттям структурних типів та прагматичних функцій узуальних композит, а також непересічною креативністю щодо створення оказіональних складно-структурних лексем.

Актуалізація прагматичних функцій вказаних утворень здійснюється автором через вживання їх у всьому розмаїтті стилістичних засобів: епітетів, іронії, порівняння, метафор і т.п.

Більшість ад'єктивних композит актуалізується автором в ролі атрибутів оцінки і належать до розмаїтих структурно-семантичних типів. Прикметники з компонентом *-like* (модель *n+like*), виступаючи в ролі атрибута, характеризують іменники-ядра словосполучень опосередковано, порівнюючи їх не з предметами, а з якостями, або ознаками цих предметів [7: 246].

"...our moving home bounded, **greyhoundlike**, over the silvery billows".

"I may, **human-like**, be apt to forget..."

Модель *n+like* характерна для компаративних епітетів, як прямих, так і непрямих. Такі епітети, як правило, є ситуативно-створеними, тобто потенційними або оказіональними словами [10: 72].

Інші атрибутивні композити структурно є складно-похідними прикметниками, тобто утворені за комбінованою моделлю "словоскладання + афіксація", сферою вжитку яких є, переважно, художня література, де опис зовнішніх ознак людей і предметів має виключно важливу роль [8: 265]. Найпоширенішими структурними моделями таких прикметників є *n+PI* і *a(adv)+PI*. Структурно-складні утворення з формантом *-ing* є не іменниками, що виступають у функції означень, а прикметниками в тому випадку, коли форма на *-ing* являє собою дієприкметник I, що встановлюється співвіднесеністю складного слова з відповідним дієприкметниковим зворотом [9: 31].

Найпродуктивнішими в даній групі є структурно-складні прикметники з другим компонентом – *looking*. В аналізованих текстах такі лексеми вживаються для характеристики людей (*unpretentious-looking gentleman, bilious-looking youth, solemn-looking man, aged-looking face*), тварин (*meek-looking little fox-terrier, sinewy-looking cat, disreputable-looking cat, shamed-looking dog*), предметів та явищ (*gloomy-looking morning, comfortable-looking boats, uninteresting-looking river, unappetizing-looking mess, comfortable-looking dame, stormy-looking night, disagreeable-looking uninteresting world*).

Численні складно-структурні першодієприкметникові лексеми з формантом *-ing* вживаються автором як у функції аксіологічно нейтральних атрибутів (*double-scutting skiff, far-stretching park*), так і в функції епітетів для емотивної оцінки явищ, предметів, людей.

"...Sigismund's flying legions, followed by **fierce-killing** Tarborites, and now by pale Protestants pursued by the victorious Catholics of Maximilian".

"Later he stretched his legs. Lit an **evil-smelling** cigar, and puffed in calm contentment".

"Then the influence of such a partner, healthy in body and therefore vigorous in mind, is bound to be both lasting and **far-reaching**".

"It is the hope of every **well-meaning** German boy and girl to please the police".

В останньому прикладі створення оказіональної складної лексеми *"well-meaning"* та вживання її для характеристики особи сприяє породженню іронічного ефекту і стимулює реципієнта до адекватного сприйняття інформації.

Цікавим з точки зору створення емоційного підсилювального ефекту є вживання автором паралельно з узуальною композитою *law-abiding* оказіональної складно-структурної лексеми *law-loving*. Характеризуючи вказаною словниковою лексемою представників Британської нації, для подібної ж характеристики німців автор створює оказіональну композиту з вищим рівнем експресивності, цим ніби пропонуючи читачеві вирішити самостійно: над ким же все-таки іронізує автор?

"The personal testimony of the English Minister was necessary to assure the authorities that the Highland garb was the customary dress of many respectable, **law-abiding** British subjects".

"To the **law-loving** German, on the other hand, music after eleven o'clock at night ceases to be music; it becomes sin, and as such gives him no satisfaction".

Посилена експресивність характерна для складно-структурних утворень, що складаються з двох основ і суфікса *-ed*. За характером їх компонентів такі утворення діляться на дві групи: 1) утворення, в яких другим компонентом є дієслівна основа *n+(v+ed)*, *a(adv)+(v+ed)* і 2) утворення, в яких другим компонентом є основа іменника *(n+n)+ed*, *(a+n)+ed* [9: 41].

Актуалізовані у функції атрибутів чи предикативів оцінки, такі складно-структурні лексеми несуть у собі конотації іронічності (*simple-minded youngsters, well-planted kick, home-made boomerang, superblyfitted 'greyhound of the sea', time-honoured lies, well-fitted desert island* (оксюморон), *barrel-bodied horse, broken-headed heroes, bald-headed saints, tidy-minded lover of German nature, wall-eyed old brute etc.*), меліоративності (*kind-hearted, well-made man, light-hearted spirit, good-natured, generous-minded man, sweet-faced Queen, the mildest-tempered people, good-sized trout, noble-minded, kindly-hearted, mild-mannered man, bright-eyed little man*), пейоративності (*cold-blooded brutality, worm-eaten pulpit, ill-arranged music hall, weak-minded ideas, thick-headed sort of chat, ill-tempered, broken-winded somnambulist, chuckle-headed, crack-jawed laughs, dunder-headed idiots, fat-headed chunk, shock-headed youth, dense-headed man, blood-curdling language, falsehearted men, ill-mannered lunatics, addle-headed man*), культури (*old-fashioned village, palace-bordered alleys, voice-filled homes*), співчуття (*ill-treated and over-worked dogs*), невдоволення (*broken-hearted tones*).

Композита *lavender-gloved hand* поза контекстом не несе в собі стилістичного навантаження, тобто є аксіологічно нейтральною, але в наративі-описі особи, що являє собою стереотип мандрівника британця, вказана композиція створює іронічний ефект, тобто є контекстуальним атрибутом:

"His white helmet was ornamented with a green weil; a pair of opera-glasses hung at his side, and in his lavender-gloved hand he carried an alpenstock a little taller than himself".

Схожі властивості притаманні оказіональній композиції *careworn*. Поза контекстом не видається прозорою ні семантика вказаного утворення, ні його стилістичні функції. Проте в ході наративного дискурсу вимальовується конотація іронічності, притаманна цьому атрибутові оцінці:

"A traveler entered. He seemed a careworn man. He carried a brick in his hand, tied to a piece of rope".

Розглядаючи конотативний аспект семантики композит-антропосем, Л.Ф. Омельченко, М.М. Максимчук, І.А. Онищенко зазначають, що майже завжди найбільш характерними рисами аксіологічно маркованих композит-антропосем є емоційно негативне ставлення до референта, грубоцинічна експресивність, презирливо-принизлива чи жартівлива образність [6: 7]. Щодо атрибутів оцінки, тут виявляється схожа тенденція: більшість атрибутивних композит відображують негативне, презирливе та іронічне ставлення номінатора до референта. Будучи композитами-метафорами за своєю концептуальною семантикою, ряд адекватних композит актуалізуються автором у метафоричних структурах, одержуючи при цьому додаткову експресивність. Прикладами такої актуалізації може бути вживання атрибутів оцінки особи до неживих предметів чи понять (*ill-concealed anxiety, half-awakened intelligence etc.*).

"Even Reading, ... is good-natured enough to keep its ugly face a good deal out of sight".

"They [trams] are all-important in the streets, and everything and everybody makes haste to get out of their way".

Широкого використання набувають складно-структурні лексеми в аналізованих текстах для актуалізації такого стилістичного засобу, як порівняння. Погоджуючись з положенням Л.Ф. Омельченко про більшу експресивність складного слова порівняно з синтаксичною структурою [3], на основі наших спостережень вважаємо, що в таких стилістичних фігурах, як порівняння, вживання синтаксичного аналогу композити або ж нівелює експресивність, а в переважній більшості випадків взагалі унеможливує функціонування порівняння в даному контексті.

"A kinder-hearted people than Germans there is no need for".

"... he wasn't doing any work, that was clear as daylight".

"The sight of a broken-down machine is to the overhauler as a wayside corpse to a crow..."

Емотивно-експресивна лексика є носієм інформації про морально-оцінне ставлення мовця до реальної дійсності. Оцінне висловлювання досягає комунікативної цілі – пробуджує до дії, застерігає, сприяє встановленню певних моральних цінностей у суспільстві й визначається не тільки властивостями самого об'єкта, але й цілою низкою суб'єктивних факторів [11: 186]. Автор художнього тексту виступає ініціатором і адресантом дискурсу, звертаючись до необмеженої кількості адресатів, віддалених у просторі і часі, тому значення експресивності оцінної лексики в художньому тексті важко переоцінити. Вдаючись до створення оказіоналізмів та неочікуваності вживання узуальних композит, автор намагається стимулювати читача-реципієнта до сприйняття та розуміння дискурсу.

Семантична ємність та експресивність притаманна складнопохідним оказіональним субстантивам на позначення понять якостей людини чи тварини. Такими іменниками в досліджуваних текстах характеризуються їх герої та оточуючий їх світ.

"I do think of all the silly, irritating tomfoolishness by which we are plagued, this 'weather-forecast' fraud is about the most aggravating".

"We began cheerfully, one might almost say skittishly, but our lightheartedness was gone by the time first potato was finished".

"... but to set sail in this wind would be height of foolhardiness..."

"Fox-terriers are born with about four times as much original sin as other dogs are, and it will take years and years of patient effort on the part of us Christians to bring about any appreciable reformation in the rowdiness of the fox-terrier nature".

Слід також звернути увагу на полікомпонентні лексичні одиниці, що утворюються для заповнення лакун номінативного характеру і можливості економно та емно виражати складні поняття у межах одного слова [2: 231]. Відмінність їх від звичайних композит полягає, головним чином, у тому, що звичайні складні слова утворюються шляхом об'єднання синтаксично незалежних слів-основ, а складні слова синтаксичного типу формуються на базі готових словосполучень шляхом інтеграції синтаксично залежних один від одного компонентів [2: 79]. Оскільки лексикалізовані синтаксичні конструкції мають яскраво виражені конотативні властивості, вони використовуються учасниками комунікативного акту для більш повного задоволення номінативно-комунікативних потреб, тобто якнайкраще підходять для дискурсивних цілей, зокрема письмового художнього дискурсу. За С.М. Єнікєєвою, найбільш типовими функціональними проявами лексикалізації синтаксичних одиниць є ад'єктивація та субстантивізація [2: 233]. Щодо ідіодискурсу Дж.К. Джерома, слід зазначити, що ад'єктивація тут є переважною. Ад'єктивовані голофрастичні композит-комплекси виконують описові (атрибутивні) функції: атрибути оцінки та істинні епітети. Всі вони є оказіональними утвореннями, створеними автором для характеристики явищ, предметів, осіб та тварин. Автор вдається до вживання таких композит-комплексів для опису зовнішнього вигляду прибережного містечка: "... it is even still more **once-upon-a-timefied**..."; для дескриптивної номінації проміжку часу: "... that **ever-to-be-famous** June morning of 1215..."; характеристики невмілої гри на волинці: "...**come-to-the-battle** sort of note..."; мови рибалок: "... they cursed us – not with a common cursory curse, but with long, **carefully-thought-out, comprehensive** curses..."; для вираження конотації іронічності з приводу винахідника косметичного засобу: "The future ("After Use") a fat, jolly, **Godbless-everybody** sort of world..."; для іронії з приводу ситуації з ремонтом велосипеда: "... the subsequent proceedings degenerates into little else than a **rough-and-tumble** fight between him and the machine"; іронічного опису людей: "this **at-home-sneered-at** lady" та тварини (собаки): "There is a sort of **Oh-what-a-wicked-world-this-is-and-how-I-wish-I-could-do-something-to-make-it-better-and-nobler** expression about Montmorency...".

Такі голофрастичні комплекси, всі аксіологічно марковані, є необмеженим джерелом для виникнення ідіоматичних утворень, що поповнюють комунікативні можливості мови, а отже, і вирішення прагматичних цілей дискурсів різного типу, зокрема художнього ідіодискурсу. В силу своєї непередбачуваності такі полікомпонентні композит-комплекси дуже виразні, що веде до появи великої кількості епітетів, в основі яких лежать неuzuальні, унікальні семантичні асоціації [10: 103].

Аналізуючи комунікативно-прагматичні функції композит, зокрема їх конотативний аспект, у художньому ідіодискурсі Дж. К. Джерома, помічаємо тенденцію до створення великої кількості оказіональних складно-структурних лексем з метою вираження конотації моральної та естетичної оцінки, серед яких переважають іронічність, пейоративність, меліоративність та конотації історично-культурної просторовості. Щодо стилістичних засобів, якими широко користується автор для вираження вказаних конотацій, то це іронія, метафора, порівняння та різних типів епітети, що включають атрибути моральної та естетичної оцінності.

Вбачаємо перспективними подальші дослідження для виявлення механізмів розвитку ідіоматичних новоутворень на базі оказіональних лексем в ідіодискурсі окремого автора та ідіостилію автора в організації художнього дискурсу за допомогою аксіологічно маркованих складно-структурних утворень. Щодо ідіостилію Дж. К. Джерома, видається перспективним дослідження глибинних витоків гумористичного стилю та органічного поєднання іронії з історизмом та соціальністю нарративного художнього тексту в процесі лінгвокреативної мислительної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кубрякова Е.С. Язык и знание: на пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. – М.: Языки славянской культуры. – 2004. – 555 с.
2. Єнікєєва С.М. Системність і розвиток словотвору сучасної англійської мови. – Запоріжжя. – 2006. – 267 с.
3. Высочинский Ю.И., Омельченко Л.Ф. Лексикология современного английского языка. – Ч. I. – К.: КПИ. – 1999. – 263 с.
4. Деменчук О.В. Колоративна композита в англійській мові: когнітивно-ономасіологічний аспект: Дис. ... канд. філол. наук. 10.02.04. – К. – 2003. – 240 с.
5. Соловйова Л.Ф. Вираження аксіологічних категорій у сучасній англійській мові (атрибути, предикативи і релятиви оцінки): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. 10.02.04. – Харків. – 2000. – 19 с.
6. Омельченко Л.Ф., Максимчук Н.Н., Онищенко И.А. Лексическая семантика английских композит-антропосем: коннотативный аспект // Вісник Харківського Національного університету ім. В.Н. Каразіна. – Харків: Константа. – 2003. – № 586. – С. 7-10.

7. Соловйова Л.Ф. Засоби вираження атрибутів оцінки // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Випуск 17. Філологічні науки. – Житомир: ред.-вид. відділ ЖДУ ім. Івана Франка. – 2004. – С. 245-246.
8. Чумак Л.М. Складні та складнопохідні одиниці в словотворі сучасної англійської мови // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Випуск 17. Філологічні науки. – Житомир: ред.-вид. відділ ЖДУ ім. Івана Франка. – 2004. – С. 265-266.
9. Положин М.М., Омельченко Л.Ф. Функциональное словосложение и префиксальные ономаσιологические категории в английском языке. – Ужгород: Патент. – 1997. – 99 с.
10. Оноприенко Т.Н. Эпитет в системе тропов современного английского языка (Семантика. Структура. Прагматика). Дисс. ... канд. филол. наук. 10.02.04. – Житомир. – 2002.
11. Моїсеєва Ф.А. Моральна оцінка на аксіологічній шкалі // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Випуск 17. Філологічні науки. – Житомир: ред.-вид. відділ ЖДУ ім. Івана Франка. – 2004. – С. 186-189.

Матеріал надійшов до редакції 30.06. 2008 р.

Дембровская Л.М. Композитные конотаты в идиодискурсе Дж. К. Джерома.

В данной статье поднимается проблема функционально-прагматической актуализации композитов прямой и косвенной номинации в идиодискурсе Джерома К. Джерома. Рассматриваются функциональные аспекты сложно-структурных образований относительно актуализации конотативных значений и их потенциал для создания национально-культурной картины мира идиостиля автора.

Dembrovska L.M. The Composite Connotates in J.K. Jerome Idiodiscourse.

This article tackles the problem of functional and pragmatic actualization of direct and indirect compound nomination in idiodiscourse of the concrete author namely J.K. Jerome. Functional aspects of compounds are under consideration, especially actualization of the connotative meanings and their potential for the creation of the national and cultural picture of the world and peculiarities of the author's idiostyle.